

SOSYALİZM VE MARX'IN REFERANSLARI

Dr. Abdulkadir TURAN

Konu

Sosyalizm ve Marx'ın Referansları

Hazırlayan

Dr. Abdulkadir Turan

Tashih ve Eklmeler

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

Kategori

Düşünce Analiz

Web Sitesi

sdam.org.tr

SDAM, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

İstanbul 2022

Yayın Kurulu

Bu yayının hakları SDAM Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi'ne aittir. Bu yayın SDAM'ın izni olmaksızın yayınlanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Sosyalizm ve Marx'ın Referansları

GİRİŞ

Sosyalizm, 1789’da gerçekleşen Fransız İhtilali’nin Batı’da yol açtığı travmalar ve iktisadi adaletsizlik kaynaklı etkilerine karşı 19. Yüzyılın başlarında gelişti. Fransa’dan Almanya ve İngiltere’ye sirayet etti. İşçilerin hak talepleri sonucunda önce dernekleşti sonra partileşti ve siyasal bir güç haline geldi.

Yahudi kökenli Marx, bu serüven içinde sosyalizme el atarak onu işçilerin hak talebi mecrasından sekülerizmin başlı başına bir kolu, bir ideolojisine dönüştürdü. Onun görüşleriyle birlikte güçlenen ama aynı zamanda yer altına çekilen sosyalizm, 1917’de Rusya’da devletleşerek 20. yüzyılın alan ve nüfus bakımından en güçlü akımı hâline geldi. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Sovyetler Birliğinin çöküşü ile birlikte sosyalizm de büyük güç kaybına uğramışsa da hâlâ başta Güney Amerika, Çin ve Güney Asya’nın bir bölümünde iktidardaki dünya görüşüdür.

Sosyalizmin iktisadi görüşleri başta olmak üzere pek çok yanı bugüne kadar araştırma konusu yapılmış ama belki de sosyalistlerin Marx’ı “varlığı kendisinde başlayan” bir tür sahte ilah gibi görmeleriyle de ilişkili olarak özellikle Türkçede onun referansları ile ilgili araştırmalar hep sınırlı kalmıştır.

Bu makalede, dipnotlarda ifade edilen kaynaklardan ve Marx’ın eserlerinden yararlanılarak, sosyalizmin serüveni verilmekle birlikte daha çok Marxist sosyalizmin doğuşu, arka planı ve referans kaynakları ele alınmıştır.

1. SOSYALİZM KAVRAMI

İngiliz sosyalist hareketi üzerine çalışan Beer’e göre, “sosyalizm” kavramı, ilk kez 1827’de Magazine of November dergisinde kullanılmıştır. O dönemde sermayenin bireysel değil, ortaklaşa olması gerektiğini savunanlar, “komünist veya sosyalist” olarak tanımlanmıştır. Sosyalizm, o günkü kullanımda kolektivizm değil, işbirliği talebidir ve işbirliği, belli bir ticaret yöntemi olarak üstlendiği özel anlamda değil, rekabete karşı kardeşliğe dayalı bir toplumsal düzeni anlatmıştır. Kavram, 1844’te de Rochdale Pioneers tarafından sosyalistlerin üretim güçlerini üretim, pazarlama, eğitim ve yönetim bağlamında düzenlemeyi teklif ettiklerinde; başka bir deyişle birleşik çıkarları kendi kendine yeten bir ev ekonomisi kurmak için bütünleştirmeyi düşündükleri sıralarda da kullanılmıştır.¹

1 Max Beer, A History Of British Socialism , University Of California At Los Angeles, 1923, s. xix.

Terimsel anlamda ise sosyalizm, özel menfaatlerin yerine genel menfaatlerin önceliğini ve özel mülkiyetin yerine kamu mülkiyetinin yerleştirilmesini savunan, ekonomik ve siyasal doktrin olarak tanımlanır. Sosyalizmin doğuş süreci “*genel olarak Fransa’da Napolyon döneminin sona erdiği 1815 yılı ile Karl Marx’ın Komünist Manifesto’sunu kaleme aldığı ve bütün Avrupa’da liberal-milliyetçi devrimlerin yapıldığı 1848 yılı arasında kapsar.*”²

2. SOSYALİZMİN DOĞUŞU

Sosyalizm, bir eğilim olarak oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. İran tarihinde Mazdekçilik, İslam tarihinde Karmatilik komünizmle olduğu kadar sosyalizm ile de ilişkilendirilmiştir.³ Ama sosyalizmin siyasi bir düşünce olarak ortaya çıkışı 1789 Fransız İhtilali’nden sonra vuku bulmuştur.

Fransız İhtilali, Yahudi-Hıristiyan burjuva tarafından “toplum adına” gerçekleştirilmişti. Burjuva, kısa sürede ihtilalin geleceğine el koydu, ihtilalin gerçekleşmesinde pay sahibi işçilerin taleplerine kulak tıkadı, ihtilalin ilkelerini “burjuvanın can ve mal güvenliği” ile “siyasi sisteme katılmaları” haklarına indirgedi. Önceki yönetimin Kral-Kilise-Feodaller ittifakına dayalı yapısı çökmüş, o yapının yerini Yahudi-Hıristiyan burjuvası ve onların etkisindeki bürokrasi almıştı.

Burjuva kendi sınıfı dışından gelen hak taleplerini şiddetle reddediyor; terörle bastırıyordu. İş başında bulunan jakobenler (halka rağmen halkın çıkarını savunanlar), terörü resmi bir hükümet politikası olarak benimsediler, Eylül 1793-Temmuz 1794 tarihleri arasındaki dönem ülkede resmen terör dönemi olarak adlandırıldı; jakobenlerin kurduğu Kamu Selamet Komitesi, diktatörlük dönemi boyunca Cumhuriyetin düşmanları olarak görülen ve “karşı devrimciler” başlığı altında toplanan toplumun ve siyasetin farklı kesimlerini giyotine gönderdi.⁴

İhtilalden sonra dinin tamamen yasaklanması, merhamet duygusunu ortadan kaldırdı. Sosyal yardımlaşmada çok önemli bir yere sahip olan kilisenin kapanması ya da işlevsizleşmesi, sosyal yardımlaşma alanında büyük bir boşluğa yol açtı. Kilisenin vaazlarından yoksun kalan işverenler, daha da dünyevileşerek ve burjuva hâkimiyetinin de verdiği güvenle ucuz iş-az ücret politikasını işçilerin isyan edeceği boyutlara ulaştırdı.

Bu merhametsiz-seküler-baskıcı ortamda sosyal paylaşım konusunda hepsi seküler üç eğilim belirdi:

1. Burjuvanın kâr payına dokunmadan sosyal adaletin sağlanmasını savunan görüşler (bu görüşler sonradan sosyal demokrasinin esaslarını oluşturdu dense yeridir)

2. Bütün malların topluma ait sayılmasını ve herkesin ihtiyacına göre yararlanmasını savunan komünizm

3. “İhtilali birlikte yapıp devleti birlikte kurduk, o halde devlet hepimizindir. Malın güvenliği de devletin güvenliğine bağlı olduğuna göre her tür sermaye devlete devredilmeli, devlet; bundan bizi eşitçe istifade ettirmelidir” sözleri ile özetlenebilecek sosyalist yaklaşım.

2 Hilal Görgün, “Sosyalizm”, TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 382-388.

3 https://www.kongar.org/aydinlanma/2006/505_Karmatiler.php (Emre Kongar)

4 Mehmet Ali Ağaoğulları, “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl 1989, Cilt 44, Sayı 03, 01.03.1989, ss. 195-228.

1796'da Paris'te Babeuf İsyanı olarak adlandırılan isyanı gerçekleştirenlerin talepleri ilkel komünizmle ilişkilendirilmiştir.⁵ Aynı dönemde Almanya da sosyalist talepler konusunda hareketlenmiş; Londra'da sosyal adaletsizliğe yönelik bazı tepkiler görülmüş ama sosyalizmin doğuş merkezi Paris olarak belirmiştir.

1830'lu yılların başında Paris'te kurulan "*Halkın Dostları Derneği*" ve "*İnsan Hakları Derneği*" gibi kuruluşlarda sosyalizm ve komünizm açıkça savunuluyordu. Aynı yıl Lyon'da ipek işçileri isyan ettiler.

Burjuvanın idaresindeki devletin baskısı karşısında Paris'te "*Aileler Birliği*" teşhir edilip dağıtılınca "*Mevsimler Birliği*" örgütü doğdu.

Mevsimler Birliği, kısa sürede Almanya'ya uzanarak işçi ve zanaatkârlara dayalı "*Adiller Birliği*" örgütünü kurdu, sosyalist faaliyetler bu kuruluşla Fransa'dan Almanya'ya kaydı. Adiller Birliği, 1839'da komünistlerin proleter karakterli olarak nitelendirdikleri bir isyan düzenledi, isyan başarısızlığa uğrayıp liderleri idam cezasına çarptırılınca İsviçre ve Londra'ya sığındılar. Adiller Birliği'nin faaliyetlerini buradan sürdürdüler.

1840'lı yıllarda Marx ve Engels, Londra'ya geçerek Adiller Birliği'nin Alman üyeleri ile temasa geçtiler. Biri (Marx) kesin olarak Yahudi kökenli bu ikili, şiddetli ideolojik tartışmalara girerek onları etkileri altına aldılar. Tartışmaların neticesinde Birlik, Marx ve Engels'i üyeliğe davet etti, ikili 1847'nin başında birliğin üyelerinin kendileri ile aynı noktaya geldiğine inanarak bu davete icabet ettiler.⁶ Bu üyelikle sosyalizm de Fransız İhtilali gibi Yahudilerin etkisine girdi. Marx ve Engels aynı yıl Adiller Birliği adına Komünist Manifesto'yu yazdılar. Adiller Birliği, sloganı "Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!" olan tek sayılık bir dergi çıkararak söz konusu manifestoyu ilan etti.

Manifesto, "*Özgür ile köle, patrisyen ile pleb, senyör ile serf, lonca ustası ile çırak, kısıcası, ezen ile ezilen, birbiriyle sürekli bir karşıtlık içinde bulunmuş, birbirine karşı gizli ya da açık kesintisiz bir mücadele sürdürmüş, bu mücadele ya tüm toplum yapısının devrimci bir dönüşümüyle, ya da mücadele eden sınıfların hep birlikte çöküşüyle sonuçlanmıştır.*" sözleriyle toplumsal yapıyla tamamen çatışan sınıflar diyalektiğiyle yaklaşıyor; toplumdaki her tür adaletsizliği burjuvaya yüklüyor, ona karşı isyan edecek biricik güç olarak ise işçi sınıfını işaret ediyordu; bu sınıfı bütün proletaryanın temsilcisi olarak öne çıkarıyordu. İşçinin değeri ve emeğinin kutsallığı tamamen burjuvaya isyan etmesine bağlıyordu. Manifesto, her mücadelenin tabiatı gereği önce ulusal olmasını, her ulusun kendi burjuvasına karşı mücadele etmesini, sonra bunların güçlerini birleştirmesini öngörüyordu.

Manifesto, komünizme ani geçişten önce politik zor kullanımla ifade edilen sosyalist ekonomiyi öneriyordu, buna göre önce bütün mallar devlette toplanacak sonra insanlık, eşitlik anlayışında olgunlaşınca bu mallar topluma ait kılınacaktı.

Bu yaklaşım Manifestoda, uygulamada ülke farkının olabileceği ancak gelişkin ülkelerin üzerinde buluşabileceği açıklaması ile birlikte 10 madde halinde şöyle özetleniyordu:

5 İ. Arda Odabaşı, "Bilimsel Sosyalizm'in Öncüsü Gracchus Babeuf ve Eşitler Hareketi", Bilim ve Ütopya, Sayı: 124 (Ekim 2004), ss.8-23.

6 Eleanor Marx, (Friedrich Engels'in) Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm eserinin önsözü, Çev. Öner Ünal, Sol Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 9-15.

“1. Toprak mülkiyetinin kamulaştırılması ve toprak rantının devlet giderlerine kullanılması.

2. Yüksek bir artış oranlı vergi.

3. Miras hakkının kaldırılması.

4. Tüm karşı gelenlerin ve ülkeden kaçanların mülklerine el konulması.

5. Devlet sermayeli ve tek tekel olarak Ulusal Banka yoluyla kredilerin devlet elinde merkezleştirilmesi.

6. Taşımacılığın devlet elinde merkezleştirilmesi.

7. Ulusal fabrikaların ve üretim araçlarının artırılması, arazinin ortak bir plan uyarınca işlenir hale getirilip ıslahı.

8. Herkes için eşit çalışma zorunluluğu, özellikle tarım için sanayi ordularının kurulması.

9. Tarım ve sanayi işletmelerinin birleştirilmesi, kent ile kırsal arasındaki farkın süreç içinde giderilmesinde etkin olmak.

10. Tüm çocuklar için kamusal ve parasız eğitim. Çocukların bugünkü biçimde fabrikalarda çalıştırılmasına son verilmesi. Eğitimin maddi üretimle bütünleştirilmesi, vb;

Gelişme süreci içinde sınıf ayrımları ortadan kaybolunca ve üretimin tümü örgütlü bireylerin ellerinde yoğunlaşınca, kamusal zor kullanımının politik niteliği kalmaz. Politik zor kullanımı, asıl anlamıyla bir sınıfın ötekilere baskı uygulamak üzere örgütlediği zor kullanımıdır. Proletarya, burjuvaziyle mücadelesi gereği sınıf olarak birleşip, devrim yoluyla egemen sınıf olduğunda ve egemen sınıf olarak zorla eski üretim ilişkilerini ortadan kaldırdığında, böylece o üretim ilişkileriyle birlikte sınıf karşıtlığının varlık koşullarını da, bütünüyle sınıfları da ve dolayısıyla sınıf olarak kendi egemenliğini de ortadan kaldırmış olur. Sınıflarıyla ve sınıf çelişkileriyle birlikte eski burjuva toplumunun yerine, her bireyin özgür gelişiminin herkes için topluca özgür gelişim koşulu olduğu bir birlik gelir.”⁷

3. SOSYALİZMİN PARTİLEŞMESİ

1848 Avrupa İhtilali olarak adlandırılan sosyalizmden genel olarak bağımsız gelişen halk hareketleri, sosyalizm için mayalanma zemini hazırladı. Daha önce dernekleşen sosyalizmin gittikçe dernekleşme sürecini aşip partileşme sürecine geçmesinin önünü açtı. 1863'te “Alman Emekçileri Genel Derneği”, yine Almanya’da 1867’de “Sosyal Demokrasi Partisi”, 1880’de “Fransız İşçi Partisi kuruldu”.⁸

4. SOSYALİZMİN DEVLETLEŞMESİ

Sosyalizm, Batı’daki farklı yaptırımlardan dolayı bir süre yer altına çekilerek örgütlendi; Marx’ın beklentilerinin aksine kapitalizmin olgunlaştığı Almanya ve Fransa’da değil, 1917’de feodal dönemi aşmayan Rusya’da Marksist Rus Sosyal Demokrat İşçi Par-

7 Karl Marx - Friedrich Engels, Komünist Manifesto, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

8 Emile Botigelli, Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu, çev. Kenan Soner, Bilimsel Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1966, ss. 9-10.

ti'sinin faaliyetleri ile devletleşti. Siyasette tek partiye dayalı, ekonomide politik zor kullanımı esas alan, maneviyatta materyalist bir nizam tesis etti. Bu nizamın öncüleri daha sistem kurulmadan Avrupa'da sürgünde iken Bolşevikler (çoğunluk) ve Menşevikler (azınlık) diye ayrıştı. İhtilali isimlerinin anlamının aksine parti içinde azınlıktaki Bolşevikler yapmıştı. Bolşevikler, daha ilk günden en yakın arkadaşlarını Menşevik oldukları gerekçesiyle idam ettiler, kurşuna dizdiler.

Çarlık Rusya'sının mirası üzerine kurulan *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği*, işgal ve işbirliği yoluyla sahasını Orta Asya; Kafkasya ve Doğu Avrupa'ya doğru genişletti, teknik anlamda uzaya çıkacak güce ulaştı. Ama;

- İdarede devletin imkânlarının eline geçiren bürokratik bir oligarşiye yol açmaktan,
- Sosyal zeminde yaşam tarzını emeği oranında değiştiremeyen toplumun tembelleşmesinden kendisini koruyamadı.

Sosyalist idare, devlet üretme çiftliği niteliğindeki Kolhozlarda üretimi artırmak için zorunlu olarak işçilere katkı payı verdi, böylece özel mülkiyet yeniden topluma yayıldı. Dinsizleşen ve aile bağlarından kopan toplum, cinsel bataklığa sürüklendi. Nüfus artış hızı, güçlü Rus geleneklerine rağmen düştü. Rejim, çevresindeki ülkeleri işgal etme emelinde olan, içeride ise baskı ile ayakta duran bir yapıya büründü. 1939'da Faşist Kapitalistlere karşı ABD-İngiltere önderliğindeki Demokrat Kapitalistlerin yanında savaşa katıldı, savaş onun içinde yer aldığı cephe tarafından kazanılınca Birleşmiş Milletlerin beş daimi üyesinden biri olarak adaletsiz dünya sisteminin bir parçası haline geldi. Sovyetler bu süreçten sonra kendisini Demir Perde ile çevreleyip ABD ile "Soğuk Savaş" denen sahte bir savaşa, sürekli bir uzlaşmaya verdi; içeride ise kendi halkıyla sonu gelmeyen bir mücadeleye girişti.

5. SOSYALİZMDE DIŞ BÖLÜNMELELER

Yugoslavya'da Mareşal Tito, Arnavutluk'ta Enver Hoca önderliğindeki sosyalistler, Sovyetlere katılmayı reddettiler. Çin'de ise 1949'da Pekin'de Tian An Men Meydanı'nda bir bildiri okuyarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan eden Mao Zedong, işçi sınıfı yerine köylü sınıfa dayalı bir sosyalizm geliştirdi ve Çinlilerin kadim gelenekleriyle uyumlu kalmayı seçti. Mao'nun bu yaklaşımı sosyalistleri, dünya çapında Leninistler ve Maoocular olarak ikiye ayırdı. Sosyalist Çin de Sovyetler Birliği gibi Birleşmiş Milletlerin beş daimi üyesi arasında yer alarak dünya sistemine dâhil oldu.

Sosyalizm, Batı Avrupa'da Sovyetlerden farklı olarak ve kapitalizmle çatışmadan "sosyal demokrasi" adı altında iktidar olurken dünya toplumlarını hayrete düşüren yayılmasını Güney Amerika'da yaşadı. Güney Amerika sosyalizmi, Küba merkezli kimi ittifaklara rağmen Sovyetler ile Doğu Avrupa'da olduğu gibi bir kaynaşmayı onaylamadı. Böylece sosyalizm, Sovyetlerin büyük gücüne rağmen merkezi bir yapılanmadan yoksun, bölünmüş bir yapı içinde dünyanın önemli bir kesimine hâkim oldu.

6. İSLAM DÜNYASINDA SOSYALİZİM

İslam dünyasında sosyalizm, Çarlık Rusya'sının kısmen veya tamamen işgal ettiği Orta Asya ve Kafkasya İslam toprakları dışında Arnavutluk ve Güney Yemen'de iktidara gelebildi. Afganistan'ı işgal etme başarısızlığı yaşayınca Temmuz 1991'de siyasi olarak dağıldı.

İslam dünyasında Sovyet Sosyalizminden öte ulusal-sol olarak bilinen Fransız menseli bir sosyalizm yayıldı. Bu sosyalizm, milliyetçiliği kullanarak halklara açıldı, sosyalizm adına katı bir diktatörlüğü dayatmaktan başka bir şey oluşturmadı, Suriye gibi kimi ülkelerde devletleşme politikaları yürüttü ise de genellikle kapitalist ekonomiyi sürdürdü. Batı adına jakoben bir siyasete yönelerek, İslam alemini şeklen Batılılaştırma projeleri içinde bulundu, İslamî değerler ve İslamî hareketlerle çatıştı.

Seyyid Kutup'un 1965'te yazdığı ve hayatına mal olan "Yoldaki İşaretler" kitabında yaptığı şu tespit, tarihi bir öneme sahiptir:

*"Başta Marksizm olmak üzere bütün sosyalist nazariyeler, önceleri "inanç sistemi özelliği" taşımak gerekçesi ile gerek Doğu Bloku'nda ve gerekse Batı dünyasında hayli taraftar kazanmış olmalarına rağmen, daha sonra düşünce planında bariz bir yozlaşmaya uğrayarak günümüzde neredeyse sistemin özünden hayli uzaklaşan bir «devlet» yapısı ile bu yapıyı ayakta tutan kurumlardan ibaret bir hâle gelmiştir. Zaten bu nazariye, genellikle insan fıtratının özü ve icapları ile çelişir. Ancak fertleri yıldırılmış ve sindirilmiş içtimai ortamlarda, daha açıkçası uzun yıllar zorbalık idareleri altında yaşamaya alışmış cemiyetlerde gelişebilir. Bu çeşit cemiyetlerde bile asıl dayanağı ve böbürlenme gerekçesi olan ekonomi sahasında yer yer açık bir başarısızlığa uğradığı görülmeye başlanmıştır."*⁹

Sosyalizmin hızla yayıldığı bir dönemde yapılan bu tespitin üzerinden çeyrek asır sonra sosyalizm siyasi olarak dağıldı.

7. SOSYALİZMİN REFERANSLARI

Sosyalizm, beşerî bir ideoloji olan kapitalizme tepki olarak doğan yine beşerî bir ideolojidir. Her iki ideolojiyi de Batı'da doğan sekülerizmin bir tür mezhepleri olarak görmek gerekir. İki ideoloji de Batı'daki sekülerleşmenin birer netice ve ürünüdür.

Sekülerleşme, Batı'da şu vecih ve aşamalarla anlatılabilir:

İnançta/felsefede/ilimde sekülerleşme: Bilgi kaynaklarının Katolik İncil'i ve kilisinden kopuşuyla birlikte Hıristiyan inancından bağımsız ve hatta ona karşı bir inanç tarzının yayılması, felsefe ve ilmin kilisenin denetiminden çıkması,

İktisatta sekülerleşme: Kilisenin ortağı ve denetçisi olduğu ekonomik düzenin çöküşü ve ekonominin burjuva denem türeme zengin sınıfın eline geçmesi,

Sosyal sekülerleşme: Katolik cemaatin çözülmesi, Katolik dindarlığın azalması ve geçmişte dışlanan Yahudilerin topluma karışma imkânı bulup toplumu yönlendirmede etkin bir güce dönüşmesi,

Siyasal sekülerleşme: Kilisenin siyasal sistemin dışına atılarak Yahudi ve Hıristiyan burjuvanın sistemin merkezine yerleşmesi, laikliğin devlet nizamına dönüşmesi.

Siyasal sekülerleşme ise kapitalizm/liberalizm ve sosyalizm olmak üzere iki aşamada gerçekleşmiştir. Sosyalizm bu yanı sıra sekülerleşmenin son ve en katı aşamasıdır, en laik tarzıdır.

Bu makalede konu edinilen Marksist sosyalizmin hiç kuşkusuz iki önemli ismi Marx ve Engels'tir. Ancak bu ideolojiyi asıl tanıtan ve kabul ettiren Engels'tir. Engels, Marx'ın eserlerini hem tamamlamış hem tanıtmıştır.

⁹ Seyyid Kutup, Yoldaki İşaretler, çev. Salih Uçan, Hicret Yayınları, İstanbul, 1980, s. 3.

Engels, “*Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*” adlı eserinde sosyalizmin referansları hakkında geniş bilgiler verir. Ona göre sosyalizmi eserinin adından da anlaşılacağı üzere öncelikle ütopyik ve bilimsel diye ikiye ayırmak gerekir. Marx öncesi sosyalizm, ütopyik sosyalizmdir.

Sosyalizm, kapitalizme karşıt olarak doğmuştur. Fransız İhtilali’nden sonra oluşan toplumsal ve siyasi koşulların etkisi altında türeyen ütopyik sosyalizm, kapitalizmin eksik olduğu günlerde doğduğu için eksik kalmıştır, bilimsel bir çerçeveye oturmamış, sadece bir eğilim olarak var olmuştur. Yine ona göre, ütopyik sosyalizmin üç önemli temsilcisi vardır: Fransız Saint SimonFourier ile İngiliz iş insanı Robert Owen.

Saint-Simon, 1760’ta Paris’te doğmuş; ihtilal öncesi Fransa’yı görme imkânı bulmuş, Fransız ordusu içinde albay rütbesiyle Amerika’da savaşmış, hayal kırıklığı yaşamış ve Cemil Meriç’in ifadesiyle Amerika’dan Paris’e dönünce “kanla lekelenmeyen zaferler!” peşinde koşmuştur. Başka bir ifadeyle Simon, silah gücüyle yapamadığını düşünceyle gerçekleştirme emeline kapılmıştır. Paris’te mukim bir iş adamı olarak ihtilalin toplulukları mutlu etmediğini görerek farklı çözüm arayışlarına girmiştir.

Simon, *Cenevre’de Oturan Birinin Çağdaşlarına Mektupları (Cenevre Mektupları)* adlı eserinde yıkılan kilisenin yerine, “bilgi mabedi” diye yeni bir mabet kurmak; kilise teolojisinin/ilahiyatının yerine beşeri bilgiyi yerleştirmek istiyordu. Simon, yine küresel devlet hayali kurmuş ve her bilim dalından üç kişinin temsil ettiği 25 kişilik bir dünya yönetim konseyi önermiştir. Simon, bundan sonra toplumları etkilemede bilginin silahın yerini almasını “İskenderlerin çağı geçti, yaşasın Arşimedler!” diyordu ve yeni kutsal dünyasının simge ismi olarak Newton’u gösteriyordu.¹⁰ Simon, bu dünya devletine geçiş için toplumların ihtiyacının karşılanmasını zorunlu görür. Onun bu ihtiyaçları karşılama teorisi sosyalizm olarak tanımlanırken Simon dünya devletine ulaşmada kılavuz olarak ise aydınları görür.¹¹ Dikkat edilirse Simon’un kaygısı, Fransızları dünyaya hükümdar yapacak bir yol bulmaktır.

Engels, “Materyalizm, Büyük Britanya’nın gayri meşru çocuğudur!” ifadesinin akabinde sosyalizmin temeline İngiliz materyalizmini yerleştirir. O aşamada Bacon’un önemine değinir; Hobbes’in Bacon’un materyalizmini sistemleştirdiğini ifade eder.¹²

Ona göre bu düşüncesi de Marx’a dayanır ve buna kanıt olarak Marx’ın “*Hobbes, Bacon materyalizminin Tanrıcı (theistic) önyargularını yıkmıştı; Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley de Locke’un duyumculuğunu (sensationalism) kuşatan son tanrıbilimsel (theological) engelleri yıktılar. Ne olursa olsun, pratik materyalist için yaradancılık (deism), dinden kurtulmanın yalnızca hoşgörülebilir bir yoludur.*”¹³ sözlerini gösterir. Marx’ın burada Deizmi, materyalizme giden bir yol olarak görmesi oldukça önemli kabul edilmelidir.

Engels, Katolik Kilisesini feodalizmin merkezi olarak görür. Burjuvazinin oluşumunu Protestanlıkla doğrudan ilişkilendirir. İngiliz proletaryasının ortaya çıkışını da burjuvaziye bağlar.¹⁴

10 Meriç, s. 6-8.

11 Meriç, s. 33.

12 Engels, s. 23-24.

13 Engels, s. 25-26.

14 Engels, s. 32-34.

Britanya'nın sosyalizmle ilişkisinden Fransa'daki sosyalistlerin öyküsüne geçer ve Saint-Simon'u sosyalist oluşumun başına yerleştirir. Ona göre, İngiliz Owen de temelde Simon'un görüşlerini pratiğe geçirmeye çalışmıştır.¹⁵

Engels'e göre Simon'un esin kaynağı Fransız Devrimi'nin düşünürleridir. Simon, başta Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* olmak üzere Fransız düşünürlerinin devrime dair söylediklerinin oluşturduğu hayal kırıklığının etkisi altında ütöpik sosyalizme varmıştır. Engels, bunu şu sözlerle ifade eder: “Sözün kısıası, 'sağduyunun zaferi'nden doğan toplumsal ve siyasi kurumlar, filozofların bol bol vaat ettikleriyle karşılaştırılınca, pek hayal kırıcı karikatürlerdi. Eksik olan, yalnız bu hayal kırıklığını apaçık dile getirecek adamlardı ve onlar da o yüzyılın dönümünde çıkageldiler. 1802'de, Saint-Simon'un Cenevre Mektupları yayımlandı; Fourier'nin ilk eseri, teorisinin temeli 1799 tarihli olmakla birlikte, 1802'de, çıktı; Robert Owen 1 Ocak 1800'de, New Lanark'ın yönetimini üzerine aldı.”

“Eksik kapitalist üretim koşulları ve eksik sınıf koşulları, eksik teorilerle karşılandı.” diyen Engels, bu üç ismin çabaları kapitalizmin henüz tamamlanmadığı süreçte doğmuştur¹⁶der.

Söz konusu isimlerden Fransız eleştirmen Fourier'e övgüler dizen Engels, onu daha çok bir eleştirmen/yergici olarak tanıtır, aynen Simon gibi bir tür saf dışı bırakır. “Ama Fourier'nin en anlamlı yanı, toplum tarihi konusundaki görüşündedir. Toplumun bütün tarihi gidişini dört aşamaya ayırır - yabanilik, barbarlık, ataerkillik, uygarlık. Bu sonuncusu, uygar ya da burjuva denilen bugünkü toplumla -yani 16. yüzyılla birlikte gelen toplumsal düzenle- özdeşir.” diyerek Marxist sosyalizmin ondan asıl yararlandığı noktaya işaret eder.¹⁷

Engels, İngiliz fabrika işletmecisi Robert Owen'in pratiğini bu Fransız ütöpik sosyalistlerinin ütöpik teorileriyle bütünleştirir. Orta halli bir ailenin çocuğu iken bir fabrikatörün kızıyla evlenen Owen, 29 yaşında New Lanark'ta büyük pamuklu dokuma fabrikasının başına geçer, 2500 çalışanı “sarhoşluk, polis, yargıç, dava, yoksulları koruma yasaları, sadaka nedir bilmeyen örnek bir göçmen topluluğuna dönüştürür.” “Onun rakipleri, işçilerini günde on üç ya da on dört saat çalıştırırlarken, New Lanark'taki işgünü on buçuk saattti. İşleri dört ay durduran bir pamuk bunalımında, onun işçileri, ücretlerini her zaman tam olarak aldılar. Ve bütün bunlara rağmen, iş, ortaklara dağıtılan son büyük kazanca göre, değerce iki katının üstüne çıktı.” Ama Engels'e göre, Owen, gerçekte bunu ticari kaygılarla yaptı, onun gayesi komünist göçmen topluluklarının daha kârlı bir şekilde yönetilmesini sağlamaktı. Owen, komünizmi hakikatte kapitalizm hesabına çalışan bir komünizmdi. Dolayısıyla kapitalizm içi bir reformdu ve bu ütöpik reformcu sosyalizm, bütün 19. Yüzyıl boyunca Fransız, İngiliz ve Alman sosyalistlerini etkisi altında tuttu.”¹⁸

Engels, bu noktadan Marx'ın öyküsüne geçer. Ama onun yazdıklarına, Marx'ı tanıtarak ara vermekte fayda vardır.

Marx, 1818'de Almanya'da doğdu. Marx'ın yaşam öyküsünü yazanın teyit ettiği üzere Marx, dedeleri hahamlık yapan bir Alman Yahudisidir. Ne var ki 19. Yüzyılda bile Almanya'da Yahudilerin Hristiyan çoğunluk içinde avukatlık gibi bir mesleği bile icra etme hakları yoktur. Ekonomik durumları iyice düzelen Yahudiler, kendilerini dünya ik-

15 Engels, s. 52.

16 Engels, s. 52-55.

17 Engels, s. 57-58.

18 Engels, s. 62-65.

tidarına taşıyacak bu son çemberi kırmak için sahte mühtedi olmaya karar vermişlerdir. Marx'ın dedeleri haham babası Heinrich Marx, buna ikna olmaz ama baskılara daha fazla da dayanamaz. Annesi Henriette de Hollanda'nın Nijmegen şehrinde yaşayan bir Macar Yahudisidir. Henriette'in küçük kız kardeşi Sophie, işadamı Lion Philips ile evliydi. Marx'ın mali kaynakları ve sırdaşları arasında yer alan Sophie ve Lion'un torunları, ailenin adını taşıyan çok uluslu elektrik ekipman ve elektronik şirketi Philips'in kurucularıdır. Marx'ın annesi ile babasının evliliği tam bir enternasyonal Yahudi evliliği olarak gerçekleşmiş ve bu yönüyle nasıl gerçekleştiği de meçhul bırakılmıştır.

Marx'ın babası, 1819'da vaftiz olmasına rağmen annesi, çocuklarını vaftiz etmek istememiş bu yüzden Marx, ancak babasından beş yıl sonra ve altı yaşında iken vaftiz oldu, sahte mühtediliğe direnen annesi ise kendisinden de bir yıl sonra vaftiz olmuş ama aslında ömrü boyunca saklı dindar bir Yahudi olarak yaşamıştır. Aile, kendilerini gerçek bir dinsel dönüşümden korumak için ise Katolikliği değil, Protestanlığı seçmiş görünmüştür.¹⁹

Bu bağlamda Marx'ın Yahudi kaynaklarından istifade ettiği düşünülebilir. Özellikle onun tez-anti tez kuramı ve sınıflar arası ilişkileri açıklayan çatışma teorisinin oluşmasında Tevrat'ın etkisinin olması muhtemeldir.

Engels'e göre Marx'ın diyalektik düşüncesine ulaşmasında seküler Alman felsefesinin önemli bir katkısı vardır. Marx'tan önce Hegel'le doruğa ulaşan Alman felsefesi, sekülerleşerek Hristiyanlığı aşmış ve “doğal diyalektikçiler” olan Aristoteles ve diğer Eski Yunan düşünürlerine ulaşmıştır. Materyalist Marx, idealist Hegel'e karşı olsa da onun felsefeyi getirdiği noktadan yararlanmışır.²⁰

Yine Engels'e göre, Marx, sosyalizmin ve seküler felsefenin bu arka planı üzerinden sosyalizme çok önemli iki katkı yapmıştır. Kapitalizmin önceki dönemde eksik kalan tanımını tamamlamış ve artı değeri bularak kapitalizmin karakterini ortaya çıkarmıştır, bu da kapitalizmin karşı tezi olan sosyalizmin bilimsel anlamda anlaşılmasını sağlamıştır.²¹

Engels'in buraya kadar bize aktardıkları, Marx'ın daha çok iktisadi bir tez olarak sosyalizme yaptığı katkıyı anlatmaktadır. Oysa Marx, sosyalizme bundan daha büyük bir katkı yapmıştır. Hayatın diğer yanları ile ilgili referans ve izahatlarla sosyalizmi ideolojik bir bütünlüğe kavuşturmuş ve onu başta din olmak üzere diğer etkilere karşı bir tür ideoloji zırhına kavuşturmuştur.

İdeolojik bütünlük, pek çok yönüyle dinsel bütünlüğe benzer. Dolayısıyla ideoloji bir yanıyla da varlığı anlamlandırmayı gerektirir ve insanın varlığının “İnsan dünyada nasıl var oldu?” ve “İnsan, nasıl toplumsal düzeye ulaştı?” soruları etrafında açıklanması icap eden iki yanı vardır: İnsanın biyolojik oluşumu ve sosyal (toplumsal) oluşumu (sosyal bir varlık olarak gelişmesi).

Materyalist olsa da Marx iktisat dışındaki konulara kafa yormamış, insanın biyolojik ve sosyal varlığı konusunda Darwin ile Amerikalı sosyal araştırmacı Henry Morgan'a dayanmıştır, onları olduğu onaylayarak tabilerini insanın varlığını izahta onlara bağlamıştır.

19 Jonathan Sperber, Karl Marx 19. Yüzyılda Yaşanmış Bir Hayat, çev. Gül Durna, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 21-48.

20 Engels, ss. 65-74.

21 Engels, ss. 75-76.

İngiliz Doğa Bilimcisi Charles Darwin, bilindiği üzere Evrim teorisinin sahibidir ve insanın biyolojik varlığını maymunun evrimleşerek dönüşmesiyle izah etmiştir.

Marx, bir Darwin hayranıdır ve bir görüşe göre, *Das Kapital* adlı ünlü eserini de ona ithaf etmiş ancak Darwin, dini inkâr etse de onun kadar din karşıtı görünüp yakınlarını üzmeceğini belirterek Marx'ın teklifini reddetmiş ve bunu bir mektupla kendisine ifade etmiştir.

Marksistler ittifak hâlinde Marx'ın Darwin hayranı olduğunu kabul ederler. Ancak "*Das Kapital*"ın Darwin'e ithaf edilmek istendiğini reddederler. Onlara göre Darwin'in reddini ifade eden mektubunun Marx'ın kitapları içinde çıktığı doğrudur. Lâkin mektup Marx'ın kızı Eleanor ile ilişki yaşayan İngiliz biyoloji öğretmeni Edward Aveling'in kaleme aldığı "Students' Darwin" (Öğrencilerin Darwin'i) isimli kitaba yöneliktir.

Marx ve Engels, Evrim teorisi ortaya atıldıktan sonra, doğa tarihine materyalist yaklaşım açısından kaynak kabul edilmiş ve bir tür Marksizmin amentüsü içinde yer almıştır.

Engels'in, 1883 yılında Marx'ın cenazesinde yaptığı konuşmasındaki, "*Darwin'in organik doğanın gelişim yasalarını keşfettiği gibi, Marx da insanlık tarihinin gelişim yasalarını keşfetmiştir*" sözleri ile Marksizm ile Darwinizm arasındaki bağı açıklamıştır.²²

Ne var ki Engels'in iddia ettiğinin aksine Marx, insanlık tarihinin gelişimi konusunda da sadece uygarlık sonrası dönemde determinist bir yaklaşımla bir izahat getirmiştir. Daha önceki devirle ilgili izahta ise aynen Darwin örneğinde olduğu gibi tamamen Amerikalı araştırmacı Henry Morgan'a tabi olmakla yetinmiştir.

Henry Morgan, ilkel Kızılderili kabileleri üzerine sosyolojik araştırmalar yapmış ve o kabilelerin oluşumu ile ilgili yorumlarını kısaca "*Eski Toplum*" olarak bilinen Eski Toplum ya da "*İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanılıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar*" adlı eserinde toplamıştır.

Morgan'a göre, mülkiyet gibi kadın da önce cinsel yönden bütün topluma açıktı, kadının cinseli sınırsız yaşadığından çocukların babası da belli değildi, çocuklara kadın sahip çıkardı. Sonra erkekler kadınları tahakkümleri altına aldılar ve aileyi kurdular. Aileden kabileler doğdu ve nihayetinde kavimler oluştu.

Morgan'a göre, 1.Tarihsel ilerleme, sırasıyla yabanıl, barbar ve uygar toplum aşamalarını izler. 2.Yabanıl toplumlar, bugünkü uygar toplumların atasıdır. Morgan'a göre, uygarlaşma sürecinde ileriye doğru aşılmış her dönemde bütün insan toplumlarının aynı güçlükler, aynı çözümler, aynı beceriler, aynı bilgi sistemleştirmeleri ve aynı örgütlenme biçimlerinden geçmiştir.

"Tanrı"ya inanan Morgan, söz konusu eserinde aslında görüşlerinde çok da cesur değildir. Ama Marx, onu mutlaka doğruları keşfeden bilim insanı gibi kabul etmiş ve Engels'e o görüşleri öğrenip yaymasını, bir tür Marksizm'e eklemesini vasiyet etmişti. Bunun üzerine Engels, "*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*" kitabını yazmıştır.²³

Engels'le birlikte Morgan'ın görüşleri de Darwin'in görüşleri gibi Marksizm'in bir tür amentüsü içinde yer almıştır. Marksizm'in, ilkel kominal toplumu da esasta Morgan'ın eserlerindeki ilkel toplumdur.

22 İraz Akış, "Darwin'in Evrim Kuramının Bilimsel Dünya Görüşünün Doğuşuna Katkısı", Madde, Diyalektik ve Toplum, Cilt: 1 Sayı: 4, ss. 292-297.

23 Friedrich Engels, "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni", Eriş Yayınları, İstanbul, 2003, s.7.

SONUÇ OLARAK;

Lenin'in meşhur "*Marx'ın öğretisi, insanlığın XIX. yüzyılda yaratmış bulunduğu şeylerin, Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizminin törel ardıdır.*" cümlesi Marksist sosyalizmin referanslarını da özetlemektedir. Ama daha geniş bir şekilde bu referansları, şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Marx'ın Yahudi geçmişinden aldığı öğretiler
2. Batı'nın Aydınlanmacı materyalist düşünürleri
3. Seküler Alman felsefesi

3. 1789 Fransız İhtilali sonrasında Fransa ve İngiltere'de ortaya çıkıp Almanya'yı da etkileyen anti- kapitalist görüşler (ya da kapitalizmi reformize eden) sosyalist arayışlar

4. İngiliz tabiat araştırmacısı Charles Darwin'in insanın maymundan geldiğine dair Evrim Teorisi

5. Amerikalı sosyal araştırmacı Henry Morgan'ın serbest cinsellik tezini de içeren ilkel toplumdaki uygar topluma geçiş tezi.

Özetle Marx'ın arka planını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1. Yahudi cemaatinin Batı cemaati içinde yükselişi.
2. Hegel'in Alman felsefesi ile geçmişi yıkması.

3. Eski Yunan-Aydınlanmacı Fransızlar-Alman idealist filozof Hegel- Fransız sosyalist Saint Simon- Fransız eleştirmen Charles Fourier, İngiliz Robert Owen'in (1858) idarecilik/sendikal faaliyetleri tecrübesi 4. Darwin ve Henry Morgan'ın tezleri.

Yine bu bağlamda Marx'ın düşüncesi hep zıddıyla belirerek;

- 1.Ütopya karşı bilimin,
- 2.Metafiziğe karşı diyalektiğin,
- 3.İdealizme karşı materyalizmin,
- 4.Kapitalizme karşı işçi sınıfının tarafı;
- 5.Geleneğe karşı modernin taraf ve devamı olarak ideolojileşmiştir.

Marx, bir tür seküler cebriyecilik olan determinist tarih anlayışı içinde, referanslarına kapitalizmi tanımlayan iktisat tezini ekleyerek sosyalist ideolojiyi tamamlamış, daha doğrusu kendi uhdesine almıştır.

Vakanın özünde ise Marx, Fransızların geliştirip Almanların düşünceleri, İngilizlerin pratikleri ile büyüttükleri sosyalizmi Batılılardan çalıp Yahudilere ısmarlamış; onların dünya hâkimiyeti idealinin bir aracına dönüştürmüştür. Böylece daha önce Batı üretimi liberalizmi çalan Yahudiler, sosyalizmi de çalarak dünya hâkimiyetinde doruk noktaya çıkmışlardır.